

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Martin Kovats

A jó, a Rossz és a Csúf – a romapolitika három arca Magyarországon

Az államszocialista korszak több tekintetben is konszolidálta a magyarországi cigányság életkörülményeit, a rendszerváltás azonban súlyos csapást mért a romák gazdasági, politikai és kulturális pozícióira. A legutóbbi időszak fontos előrelépése a kisebbségi önkormányzat megvalósulása, a források szűkössége miatt azonban leginkább a különféle roma szerveződések közötti konfliktusok kielezését figyelhetjük meg.

„Az új bizonyítékok három fontos dolgot tisztáznak. Egyrészt a társadalmi kohézió erősödése, amit mindannyian kívánatosnak tartunk, nagyban függ a jövedelemkülönbségek csökkentésének mértékétől. Másrészt a szűkebb jövedelemkülönbségek és a növekvő társadalmi kohézió nagyon erőteljes szerepet játszik nemcsak az erőszakos bűncselekmények csökkentésében, hanem azon nemzeti halálozási mutatók javításában is, amelyek a legjelentősebb betegségekből adódnak. Harmadrészt tekintet nélkül arra, hogy a múltban mi volt érvényes, a modern gazdasági életben a szűkülő jövedelemkülönbségek kapcsolatban állnak a gyorsabb – nem lassabb – gazdasági növekedéssel.” (Richard F. Wilkinson)¹

Bevezetés

Az 1990-es évek közepén a magyar kormány az ország roma lakosságával kapcsolatban szerencsétlen helyzetben találta magát. A „piacgazdaságba” való átmenet a legtöbb roma életében romboló hatással járt. A képzetlen munkaerő iránti kereslet visszaesése drámaian csökkentette a roma férfiak foglalkoztatottságát, az 1984-es 85%-ról 1994-re 26%-ra. A roma nők estében még rosszabb a helyzet: a foglalkoztatottsági szint ugyanebben az időszakban 53%-ról 18%-ra csökkent.² A hosszú távú, strukturális munkanélküliség kelepcéjében (amely arra készítette a Munkaügyi Minisztériumot, hogy új kategóriát vezessen be a munkamegosztásba, nevezetesen a „cigányok” kategóriáját)³ a Magyarországon élő romák 70%-a a szegénység állapotába került.⁴ A szegénység növekedésével és ennek társadalmi, oktatási és egészségi állapotbeli következményeivel párhuzamosan az állam a romákkal kapcsolatban újfajta megközelítésmódot fogadott el. 1984 óta növekvő hangsúlyt helyezett a romákkal folytatott „párbeszéd” ösztönözésére. Kezdetben ez egy országos és több megyei szintű Cigány Tanács megalakítását és a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének (MKCSZ) megalapítását jelentette, de azóta a romák által létrehozott szervezetek révén és a kisebbségi önkormányzati rendszer kialakításán át fejlődött tovább.

Ennek az írásnak az a célja, hogy megvizsgálja a romák körében növekvő szegénység és a politikai „párbeszéd” közötti kapcsolatot. Azt a látszólagos paradoxont elemzi, miszerint a történelem egy adott időszakában, amikor a romák (potenciális) követeléseik nagymértékben

megnőttek, az állam elősegítette, hogy olyan politikai követeléseknek adjanak hangot, amelyeket nem képes teljesíteni. Azt állítja, hogy a „párbeszéd jó”, mivel a legkisebb rossz elvét követi annyiban, amennyiben a kialakult helyzetre a kormánynak viszonylag korlátozottan rendelkezésére álló eszközökkel kellett reagálnia. Azonban a „párbeszéd egyszersmind rossz” is, mert reakciós jelleggel bír, és elkerülhetővé teszi azon lényegi problémák megnevezését, amelyeknek kezelése eleve külön politikákat követelne meg. A romák érdekkinyilvánításra való buzdításának „csúf” következménye pedig, a potenciális követelések skálájának drasztikus bővítésével egyidőben az, hogy a kormányzat a kinyilvánított követelések olyan szoros ellenőrzésére törekszik, amely aláássa a roma képviselők befolyását. Mind a társadalmi konvenciók, mind a kohézió szempontjából egyértelműen szükséges annak biztosítása, hogy az állam sikeresen kezelje a problémát. Felmerül tehát a kérdés, mennyire hatásos hosszú távon a jelenlegi romapolitika.

A „párbeszéd” politikájának kifejlődése

Magyarország modernizációja és iparosodása módosította a korábbi egyensúlyt az ország roma népessége és az állam között. A születés előtti és a gyermekgondozási szolgáltatások megnövekedett hozzáférhetősége lehetővé tette, hogy a roma népesség mind abszolút, mind relatív értelemben a Holocaust előtti 100.000⁵ főről kb. félmillióra⁶ növekedjen, bár egyéb becslések magasabb értéket is mutatnak. A romák ma a teljes népességének legalább 5%-át teszik ki. 1961-től a kommunista rezsim olyan politikát kezdett kifejleszteni, amely a romák marginalizálódásának és szegénységének a megszüntetését célozta. Az újfajta megközelítési mód mögött kettős motiváció rejlett. Egyrészt az, hogy a romák nem maradhatnak el a társadalom többi részének fejlődése mögött, mivel ez nemcsak feltárná a szocializmusnak az egyetemes haladás megvalósításával kapcsolatos hiányosságát, hanem a romáknak a többiektől való növekvő társadalmi és gazdasági eltávolodása csökkentené is a társadalmi stabilitást. Másrészt a romák növekvő számától, a munkakínálat növekedését, valamint a képzetlenebb foglalkozások felé áramló munkaerő felváltását várták. Ilyen okokból célozták meg az intézkedések a romák lakás-, egészségügyi és oktatási színvonalának emelését, javítva ezzel a roma munkaerő minőségét és hozzáférhetőségét.

Egy negyedszázad leforgása alatt ez a megközelítés néhány figyelemre méltó eredményt produkált. A romák foglalkoztatottsága az egyharmados arányról a társadalom többi részéhez hasonló szintre emelkedett. Javultak az életfeltételek, ami sok roma számára biztosította az elektromos áramhoz, a folyóvízhez és egyéb létfontosságú forráshoz való hozzájutást. Az oktatás színvonala lassan, de biztosan olyan szintet ért el, hogy a roma gyermekek több mint fele kijárta az általános iskolát, és 20%-uk középiskolában tanult tovább.⁷ Sajnos az 1980-as évek gazdasági válságával ez az időszak véget ért. Két tényező együttes jelenléte, a képzetlen

(roma) munkaerő iránti kereslet mérséklődése és a kormányzati kiadások csökkentésére irányuló nyomás arra készítette a kormányzatot, hogy újragondolja elképzeléseit. Olyan kritikák láttak napvilágot, amelyek megkérdőjelezték a vonzó statisztikák mögötti valóságot, különösen a lakáshelyzet alacsony színvonalára és a romák által végzett kellemetlen, alulfizetett munkákra hivatkozva. A kormánynak ekkor már az elért eredmények elvesztésével kellett szembenéznie. Mivel a kormányzat a romákat minden korábbinál nagyobb függőségbe hozta a társadalom többségétől és az államtól, így már nem vetheti el magától egyszerűen a felelősséget, és nem engedheti meg, hogy a dolgok maguktól fejlődjenek, hiszen az elkerülhetetlen társadalmi katasztrófához vezetne.

A megoldás, amellyel a kormány előállt, a „párbeszéd” politikájának bevezetése volt. Ahelyett, hogy a romák életkörülményeinek javítására összpontosítottak volna, a figyelem azokra az eszközökre terelődött, amelyek segítségével a politikai ügyeket meg lehetett vitatni a romákkal, pontosabban a roma lakosság képviselőivel. Számos tényező közrejátszott egy ilyen irányú változásban, nem utolsósorban a romák (bár szűk) intellektuális rétege (amely az oktatáshoz és a munkalehetőségekhez való hozzáférésben történt előrelépésnek a terméke volt), továbbá az európai roma mozgalom erősödése³ és a kisebbségekre a Helsinkii Egyezmény eredményeképpen fordított nagyobb figyelem. Azonban a változások legfontosabb oka a gazdasági válság és a roma programok költsége volt. Ezt a kapcsolatot *A Hazafias Népfront szerepe a cigány lakosság segítésében* című dokumentum tette explicitté, amely 1984-ben jelezte az újfajta politika bevezetését. Eszerint: „[természetesen a cigányságról van szó]... Felzárkózásukat... korlátozza nehéz gazdasági helyzetük ... aminek következtében a cigányságot mint az új közmegegyezés létrehozásában fontos szerepet játszó népcsoportot kell figyelembe vennünk.”

Más szóval a gazdasági válság eredményeképpen az integrációs politikát felváltotta a romákkal folytatott „párbeszéd” kiépítése.

Az előző rezsim hanyatlásának évei alatt ez a „párbeszéd” az 1985-86-ban alapított országos és megyei szintű Cigány Tanácsok kizárólagos hatáskörébe tartozott. A központ megőrizte az ellenőrzést ezen politikaifórum-kezdemények felett, amelyeknek tagságát a Hazafias Népfront Titkársága hagyta jóvá. Egy későbbi testület, a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége 1986-ban alakult meg. Mint neve is jelzi, ez egy kevésbé politikai irányultságú intézmény volt, amely elsősorban a roma művészek támogatását tartotta feladatának. Bár a rendszerváltás a Cigány Tanácsok végét jelentette, a kormány romapolitikája megmaradt a párbeszéd ösztönzésénél. Ez nem meglepő, hiszen azok a problémák, amelyekkel az első posztkommunista kormány szembekerült, hasonlítottak az öt évvel azelőttiekhez, habár még súlyosabbak voltak. Azonban az eszközök, amelyekkel a politikát végrehajtották, módosultak.

Az állam elkezdte pénzügyileg támogatni a növekvő számú roma szervezeteket, aminek következtében ezeknek száma drámaian emelkedett: míg 1989-ben 2, 1990-ben pedig 18, addig 1993-ban már 200 körüli volt a számuk.

A párbeszéd politikája később, 1993-ban újabb lépést tett előre a „nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény” (kisebbségi törvény) elfogadásával, amelynek legfontosabb eleme a kisebbségi önkormányzati rendszer volt. A törvény engedélyezte, hogy a romák (éppúgy, mint a másik 12 elismert kisebbségi közösség tagjai) önkormányzatot hozzanak létre helyi és nemzeti szinten. Lényeges, hogy a párbeszéd politikájából ez az, ami intézményesült, s tisztázta azt, hogy a roma közösségekből kikkel tárgyalhatnak a kormány és az egyéb adminisztratív szervek. Bár a rendszert nemcsak a romáknak alkották, ők azok, akik azt leginkább használták, létrehozva 483 kisebbségi önkormányzatot, amelyek a hasonló intézmények kétharmadát teszik ki, s ezzel nagyobb arányban vannak jelen, mint amekkorát a magyarországi nem magyar polgárok között képviselnek.⁹

Eredménytelen válságkezelés

Míg az elmúlt évtizedben a párbeszéd mechanizmusának kiépítése képezte a kormány romákhoz való viszonyulásának gerincét, a párbeszéd nem az egyedül követett politika volt. Számos programot hajtottak végre, elsősorban az oktatásban és a foglalkoztatásban, ám e programok nem tudták megállítani a hanyatlást ezeken a területeken: a munkanélküliség nőtt, az iskolázottsági mutatók romlottak. E programok sikertelenségének fő oka a rájuk áldozott források korlátozottsága, nemkülönben az, hogy zavar mutatkozik a kitűzött célok és az azok eléréséhez szükséges módszerek, röviden – egy gyakran használt kifejezést használva – a válságkezelés tekintetében.

A romák iskolázottsági mutatóinak javítása hosszú távon a legjobb megoldásnak látszik a munkanélküliség és a szegénység problémájára. Az 1960-as évektől kezdődő, általános javulás ellenére a romák és a társadalom többi része között meglévő távolság nem szükségszerűen mérséklődött az országos színvonal javulásából adódóan. Míg számos romának lehetősége volt középfokú végzettséget szerezni, ez majdnem teljes egészében a szakmunkásképző iskolákra korlátozódott, kevesebb mint 2%-uk járt gimnáziumba, és kevesebb mint 1%-uk tanult tovább a felsőoktatásban.¹⁰ A kormánypolitika törekszik a roma gyermekek támogatására a hátrányos helyzetű tanulók és a nem magyar anyanyelvűek (arányuk kisebb, mint az ország roma lakosságának 30%-a) számára létrehozott pótlólagos alapokon keresztül. Emellett jelentős forrásokat fektettek egy speciális cigány iskola, a Gandhi Gimnázium létrehozásába. A kisebbségi törvény engedélyezi, hogy a kisebbségi

önkormányzatok oktatási tevékenységet végezzenek, és néhány helyi hatóság épületet is biztosított számukra erre a célra. Ezek a lépések a roma gyermekek külön iskolákba történő szegregációjának folyamatára emlékeztethetnek, azonban a szülőknek még mindig megvan a joguk arra, hogy gyermekeik a klasszikus iskolarendszeren belül tanulhassanak. A fő kérdés az, hogy a javul-e színvonal egyáltalában véve, illetve a társadalom többi részéhez képest. Sajnos a rendszerváltás óta folytatott politikák nem vezettek a színvonal növekedéséhez. Az utóbbi években az iskolázottság emelkedő trendje nemcsak hogy megállt, de meg is fordult. Azon roma gyermekek aránya, akik az általános iskola után folytatják tanulmányaikat, 22%-ról 11,8%-ra csökkent,¹¹ azoké pedig, akik gimnáziumba, szakközépiskolába vagy technikumba járnak, az 1988-89-es 0,23%-hoz képest 1992-93-ra 0,19%-ra csökkent.¹²

A romák foglalkoztatottsága az utóbbi években drámaian beszűkült. Az 1980-as évek végén a romákra aránytalanul voltak hatással az országban jelentkező munkaerőbőség első hullámai, bár sokan képesek voltak helyzetükön javítani a kordedvezményes és a rokkantsági nyugdíj révén. Számos tényező felelős a romák között kialakult magas munkanélküliségért, köztük a roma népesség földrajzi elhelyezkedése is, többségük ugyanis az ország szegényebb északi és keleti megyéiben, nem urbanizált régióiban lakik. A roma népességben túlsúlyban lévő fiatalok aránya is arra utal, hogy sok munkanélkülinek nincsen semmilyen munkatapasztalata. Az alacsony képzettségi szint, ideértve az újfajta képzettségek – a nyelvek és a számítógép használatának ismerete-teljes hiányát, csökkenti a lehetőségeket. Még akkor is, ha a romák rendelkeznek a munkához szükséges képzettséggel, a diszkrimináció gyakran akadályozza meg őket abban, hogy munkát találjanak.¹³

Az MDF vezette kormány (1990-94) nem rendelkezett átfogó roma foglalkoztatás-politikával, bár 1993-ban a Munkaügyi Minisztériumban elkészült egy *Munkaterv a cigány munkanélküliség csökkentésére és foglalkoztatottságuk támogatására*. Ez azonban inkább az információgyűjtésre összpontosított, mintsem a foglalkoztatás tulajdonképpeni növelésére, és gyakran még a korlátozott javaslatokat sem ültették át a gyakorlatba.¹⁴ 1992-ben bevezették a „szociális földprogramot”, amely megengedte, hogy a roma közösségek (1996-ban 124) az üresen hagyott földterületeken élelmiszert termeljenek a maguk számára. Ez ugyan bizonyosan sok embernek nyújt segítséget, illetve mezőgazdasági jártasságot is ad, hosszú távon azonban nem tekinthető megfelelő megoldásnak. Az igazi esélyegyenlőséghez, valamint a szegények és a társadalom többi része közötti szakadék csökkentéséhez, amely a társadalom stabilitásához szükséges, a romáknak képesekké kell válniuk egyenlő eséllyel versenyezni minden állásért, és nem szabad a gazdaságnak egy fejletlen területére sodródniuk. A színre lépett MSZP-SZDSZ koalíció nagyobb elkötelezettséget tanúsított a romák munkanélkülisége csökkentésének ügyében. 1994 októberében megalakult a Cigány Válságkezelő Programiroda, azonban az annyira áhított válságmenedzselési program soha

nem öltött testet, így a hivatalt 1995 végén megszüntették. A kormánypolitika ma arra helyezi a hangsúlyt, hogy a romákat segítse saját gazdasági vállalkozásaik megalapításában. 1995-ben 150 millió forint tőkével megalakult a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány (MCK), azzal a szándékkal, hogy roma közösségeket, főként önkormányzatokat támogassák kereskedelmi vállalkozások létrehozásában. Sok tekintetben ez annak a nagy és hivatalos változata, amivel az Autonómia Közalapítvány 1990 óta foglalkozik, így nem meglepő, hogy az Autonómia alapítóját, Bíró Andrászt nevezték ki az MCK vezetőjének. A romák foglalkoztatottságának efféle támogatását csak üdvözölni lehet: azonban ahhoz, hogy egy életképes vállalkozás jöjjön létre, több kell, mint egy jó terv és a sikeres alkalmazás. Ha nincs a megtermelt árunak piaca, az üzlet túlélése hosszú távon kétséges, mint ahogy az Autonómia fel is ismerte, „hogy az alapítvány akciói minden erőfeszítés mellett sem voltak sikeresek”.¹⁵ Gazdasági növekedés nélkül, főként azokban a szektorokban, melyekben a képzetlen munkaerő iránt növekedni fog a kereslet, és azokban a régióban, melyekben sok roma él, kevés kilátás van arra, hogy a jelenlegi intézkedések jelentősen csökkentsék a roma munkanélküliséget.

A politika címszó alatt azokat az erőfeszítéseket is meg lehet említeni, amelyeket a kormány tett annak érdekében, hogy kifejezze a romák egyenlőségét a többi állampolgárral, illetve jogukat arra, hogy elfoglalják helyüket a magyar társadalomban. A kisebbségi törvény harmadik paragrafus (1) szerint „a Magyar Köztársaságban élő kisebbségek részesei a népi hatalomnak: államalkotó tényezők, Kultúrájuk része a magyarországi kultúrának.” Horn miniszterelnök ennél messzebbre ment a Roma Napon (1994. augusztus 3.) annak hangsúlyozásával: „a magyarországi cigányok igenis ennek a hazának gyermekei, nem befogadott, hanem jogokkal született polgárok”.¹⁶ 1995 decemberében a kormány deklarálta, hogy a romák szegénysége nemzeti érdekeket érintő kérdés, és a következő márciusban kijelölte a parlament munkarendjének egy napját a romákról szóló politikai vitának, amelyen az összes párt képviselője fel is szólalt.

A hivatalos befogadó diskurzus ellenére az utóbbi években hanyatlás volt tapasztalható a romák szociális helyzetében. Pártos Ferenc 1979-es kutatása arra az eredményre jutott, hogy a legtöbb magyarnak, aki romák környezetében él és/vagy dolgozik, pozitív a hozzáállása a kérdéshez – viszont ezt erősen ellensúlyozza azoknak a negatív véleménye, akik kevésbé vannak kapcsolatban romákkal.¹⁷ Az 1980-as évek közepére megjelent a cigányellenes skinhead-mozgalom, és Kenedi János megjegyezte, hogy „a cigányságtól való megkülönböztetés révén újra magához kezd térni egy egyre inkább kiüresedő magyar etnikai öntudat”.¹⁸ Egy 1994-es kutatás megállapította, hogy a romák kevésbé népszerűek, mint a kínaiak, az afrikaiak, vagy az arabok (valójában mint minden, a kutatásban résztvevő egyéb csoport), s a válaszadóknak csupán 18%-a mondta, hogy „szívesen fogadna” cigányt barátjául, 15%-a pedig azt, hogy

szomszédjául.¹⁹Valószínű, hogy a tömeges szegénység és az ahhoz kapcsolódó jelenségek, mint a növekvő bűnözés, droghasználat, prostitúció és a szorongás, teljesen megghiúsítják a romák szociális helyzetén javítani kívánó hivatalos próbálkozásokat. Valóban sok megfigyelő van azon az állásponton, hogy ezek a tényezők valószínűleg növekvő feszültségekhez és konfliktusokhoz vezetnek majd, különösen a falusi térségekben.

Időt nyerni

Ebben a kritikus állapotban a tömeges, strukturális munkanélküliségnek és a hozzá fűződő jelenségeknek (növekvő bűnözés, társadalmi feszültségek, az egészségi állapot színvonalának romlása) a távoli jövőbe történő elhúzóda, valamint a iskolázottság zuhanó trendje miatt a legtöbb roma számára kilátástalan a helyzet. Magától értetődő annak szükségessége, hogy hatékony megoldást találjunk ezekre a problémákra, nem csak azért, hogy megmentünk 100.000 nehéz sorsra ítéltet, hanem azért is, mert ha engedjük, hogy ezek a nehézségek fennmaradjanak, akkor előbb-utóbb alá fogják ásni az ország gazdasági, társadalmi és politikai szerkezetét. Ezért a „párbeszédre”, amelyet a kormány a romákkal kapcsolatos elsődleges politikai eszköznek tekint, nagy felelőség hárul a problémák megoldásának elősegítésében.

Sajnos ez a párbeszéd önmagában nem rendelkezik a munkanélküliség csökkentéséhez és az iskolázottság színvonala javításához szükséges eszközökkel. Nem tudja növelni a roma munkaerő és szolgáltatások iránti keresletet, nem tesz ételt az asztalra, nem csökkenti a kirekesztettek osztályának méretét, és nem száll szembe a diszkriminációval. Mindezek alapvetően a gazdasági fejlődéstől függenek. Ha nincs a romák munkájára kereslet, az állam nem fog különösebben invesztálni sem munkahelyekbe, sem szakmai gyakorlatba, és forrásokat sem fog biztosítani a roma iskolarendszer számára, ha a végzősökre csak a segély vár. Történnék ugyan intézkedések a rasszista megnyilvánulások betiltására, ám a romák általános társadalmi helyzete nem fog javulni, ha a valóság: szegénység és szorongás. A párbeszéd legfeljebb a helyzet jelentős javulását eredményezheti, de azt önmagában nem képes megteremteni.

Ezzel nem azt állítjuk, hogy a párbeszéd nem tudja javítani a romák többségének helyzetét. Annak ellenére, hogy ennek a politikának tudatosan az a célja, hogy felváltsa azon korábbiakat, amelyek a romák társadalmi és gazdasági integrációját célozták, a kommunikációs csatornák javítása elősegítheti olyan politikák hatékonyabb kifejlesztését és alkalmazását, amelyek csökkenthetik a szegénységet. A romák nézeteinek ismeretében a politika alkotói és tervezői olyan programokat javasolhatnak, amelyek a romák törekvéseivel jobban összhangban vannak, és így hatékonyabbá is válhatnak. Az önkormányzati rendszer a

közösségi alapú roma intézmények százait összefogó hálózat megalkotásával létrehozott egy olyan mechanizmust, amelyen belül átfogó politikát lehet folytatni. Egy másik demokratikus érv az lehet, hogy a roma érdekek képviselőinek elősegítése erősítheti a roma képviselői lobbikat, ami ahhoz vezethet, hogy a nemzeti jövedelemnek egy nagyobb szeletét fektetik majd például munkahelyteremtésbe. Ez az érv kevésbé meggyőző, mivel Magyarországon az egész közösségi szektor válságban van, nemcsak az a terület, amely a romákkal foglalkozik. Egy véges tortából bármely újabb, roma ügyekre fordított szelet hátrányt jelenthet egy másik csoport számára. Nem valószínű, hogy ez megtörténik bármilyen méretben, bármely esetben tekintettel a romák mint csoport és szervezeteik politikai gyengeségére, de ha mégis megtörténne, valószínűleg konfliktust okozna a potenciális „vesztesekkel”, akik saját részesedésük megőrzésére törekednek.

Melyek a lehetőségei annak, hogy a párbeszéd jelentős változások katalizátoraként működjön? A tendencia nem túl biztató, ha arra gondolunk, hogy miként fogant meg ez a politika, s hogy a kormányzat kudarcot vallott a romák létfeltételeinek biztosításában és az oktatási eredmények javításában. Az alapvető problémák a jelenleg divatos makrogazdasági fejlődés eszméjében keresendők. A magyar gazdaság strukturális kiigazítása, ami az exportra helyezi a hangsúlyt – a hazai kereslet elfojtása és a kormányzati kiadások szűkítése mellett –, nemhogy nem segíti elő a romák sorsának javulását, hanem inkább felelősség terheli a jelenleg létező tragikus körülmények kialakulásáért. A világ országainak tapasztalatai Bolíviától Nagy-Britanniáig jól mutatják, hogy az efféle politikák nemcsak növelik a szegények számát, de a szegénység csapdájában is tartják őket. A szegényekkel az a gond, hogy túl sokba kerülnek. Nemcsak az életben tartásukhoz szükséges költségek merülnek fel, hanem azok a spekulatív költségek is, amelyek a szegényeknek a társadalom többi tagjával egyenlő szintre emeléséhez lennének szükségesek. A sors iróniája, hogy olyan politikák gyakorlása, amelyek a nyomor magasabb szintjét termelik ki, az olyan állami költségek iránt növelik a keresletet, amelyet éppen most kurtítanak meg – és ezért jellemző a kormányokra, hogy aláássák a jogosultságok morális alapjait. Mivel számos roma elszántan igényli a jogosultságot (például az elviselhető életszínvonal érdekében), a jelenlegi helyzet, úgy tűnik, strukturálisan nem kedvez olyan politikák kifejlesztésének, amelyek valóban újra munkához juttatnák a romákat, és segítenék csökkenteni a szegénységgel járó problémákat. Ha így tekintjük, akkor láthatóvá válik, hogy a párbeszéd politikája nem annyira kifinomult politikai eszköz egy demokratikus korban, hanem inkább egy gyorsan felhúzott rozoga gát a problémák mindent elöntő áradata ellen. Az időnyerés módszere, abban a reményben, hogy a körülmények változni fognak, és majd lehetővé teszik, hogy szembeszálljunk a problémákkal és enyhítsük őket, mielőtt véglegesen elborítanak mindent.

Mi van Pandora szelencéjében?

A párbeszéd politikájának két jellegzetességét tartják számon. Elsőként azt, hogy egy gazdasági válságra adott válaszból fejlődött ki, s szükségszerűen azt az űrt töltötte be, amely az előző politikákkal való felhagyást követően keletkezett. Másodsorban a párbeszéd lényegében reakciós. Azzal, hogy olyan formális struktúrák megteremtésére összpontosít, amelyek azt a benyomást keltik, hogy valami történik, a párbeszéd csökkenti a kormányok indíttatását arra, hogy valódi problémákat vessenek fel és hatékony megoldásokkal álljanak elő. Azonban van ennek a párbeszédnek egy harmadik jellemzője is, amely látszólag szöges ellentéte az első kettőnek. Arra irányul ugyanis, hogy növelje az állammal szemben támasztott követelések számát, melynek következtében olyanok is előkerülnek, amelyeket az állam nem tud vagy nem akar teljesíteni, s ezzel egy potenciálisan robbanásveszélyes politikai konfliktusnak biztosít talajt. Egy ilyen helyzetben világos, hogy a párbeszédet úgy kell irányítani, hogy megelőzhető legyen az olyan követelésekre irányuló politikai nyomás kialakulása, amelyeknek a kormányok nem hajlandók eleget tenni. A romapolitika utóbbi tíz év alatt végbement fejlődésének vizsgálata jól mutatja, hogy ez volt a helyzet.

A kommunista időszakban a romák politikai képviselete feletti ellenőrzés viszonylag egyszerűen történt: „megerősített” személyeket választottak a Cigány Tanácsok tagjainak. Mindamellett a kormány még ebben a korai szakaszban sem számíthatott az összes roma értelmiségi feltétlen támogatására. A romák magyar társadalomban elfoglalt hátrányos helyzetének, s az 1984-es kormánypolitikában bekövetkezett változásoknak következtében s egy valószínűleg még nehezebb jövőnek tudatában nem meglepő, hogy néhány roma, akit kirekesztettek a hivatalos romapolitikából, elégedetlenségét fejezte ki a kormány hozzáállásával kapcsolatban. Magyarország hangsúlyosabb nyugati orientációjának, a kisebbségi jogok növekvő tudatosodásának és az Európai Roma Mozgalom erősödésének hatására a („magyar”) politikai ellenzék szorgalmazta, hogy a romák kisebbségi jogokat kapjanak. Maguknak a roma intézményeknek a kialakulása volt az ellenzék központi témája az MCKSZ megalakítása körüli vitában 1986-ban. Olyan személyiségek, mint például Daróczi Ágnes, azt követelték, hogy a roma érdekéért mind a politikaiakat, mind a kulturálisokat – egyetlen olyan szervezetben képviseljék, amely érzékenyen tud reagálni a roma közösségek szükségleteire és kívánságaira. Független szervezetek megalakításának a lehetősége nélkül ezek az ellenzéki hangok háttérbe szorulhatnának, s ha továbbra is kritikus hangot ütnének meg, rendőri beavatkozással is fenyegethetnék őket.²⁰

Megtervezett demokrácia

A rendszerváltás azzal, hogy a politikai tevékenységnek új kereteket szabott, más eszközök megteremtését tette szükségessé a roma érdekképviselet ellenőrzés alatt tartására. Annak az

okait, hogy a kormánynak miért kell ellenőriznie a roma politika fejlődését, Báthory János, a kormány fő cigányügyi tanácsadója világosan vázolta *A nemzeti egységtörekvések és a cigány mozgalom* című bizalmas dokumentumban,²¹ amelyet 1989-ben készített az MSZMP-nek. Az 1990-es választásokat követően Báthory lett az MDF vezette kormány cigányügyi szakértője. A dokumentumban kifejezett nézeteit beépítette a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal (NEKH, felállítva 1990-ben) munkájába – ezzel biztosítva a folytonosságot a kommunista és a posztkommunista korszak között.

Báthory azt hangoztatta, hogy a „cigány mozgalom” (ahogy ő nevezte) potenciális veszélyt jelent a nemzeti egységre (amely egy másik kifejezés a politikai stabilitásra). Beismeri ugyan, hogy az asszimilációs politikákkal felhagytak, valamint hogy a cigányügyek lekerültek a nagypolitika napirendjéről. De megjegyzi: „nemzetközi példák mutatják, hogy hátrányos szociális helyzet és etnikai mozgalom ideológiája kétkomponensű társadalmi robbanóanyagként fogható fel”. A kormánynak nemcsak a nem jelentéktelen roma népességgel kell szembeszállnia, hanem azzal is, hogy a roma ügyek megvitatása által gerjesztett indulatok nagy teret engednek az egységtörekvés megbontásának, az indulatok eltérítésének és a bűnbakkeresésnek, ami lehetővé teszi a demagógoknak, hogy a romák ügyéből politikai tőkét kovácsoljanak.

Báthory elég éles eszű volt ahhoz, hogy felismerje: a kialakuló roma politizálás a veszélyek mellett lehetőségeket is hordoz magában a kormány számára. A kisebbségpolitika alapelveként elfogadott pluralista szemlélet megszabadította az államot a romák társadalmi és gazdasági integrációjával kapcsolatos felelősségétől, s ezzel arra redukálta szerepét, hogy elősegítse „az optimálisként feltételezett folyamat érvényesülését”. A roma politikát a külpolitikában is fel lehetett használni (konkrétan a szupranacionális európai intézményekhez való csatlakozáshoz és a szomszédos országokra történő nyomásgyakorláshoz a magyar kisebbségek védelmében), hiszen „a magyar külpolitikai eszközrendszer lényeges része, hogy európai normáknak megfelelő kisebbségi politikát kíván folytatni és ezt a nemzetközi kapcsolatban érvként kívánja használni”.

Az elkerülendő veszély az volt, hogy a romapolitikát olyan „radikálisok” uralják, akik „túl sokat” követelnének az államtól. A romákat Báthory „a megszokott játékszabályok között gyenge nyomásgyakorló csoport”-nak tekintette, amelyet kivételes körülmények etnikai felkelésre készíthetnek. Csodálta azt, ahogy a „demokratikus rendszerek sikeresen kanalizálták, 'pacifikálták' az agresszív etnikai mozgalmakat” azáltal, hogy intézményesítették őket a főáramú politikai rendszeren belül. Javasolta a *Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetségének* (MCDSZ) támogatását, amelyet nemrég alakítottak a Cigány Tanácsok re-

formszellemű romái, mivel „nem támaszt teljesíthetetlen feltételeket, mozgalmi módszere a hivatalos tárgyalás, egyezkedés”. Felismerte, hogy a küszöbönálló pluralizmus következtében a romák nyilvánosan is kritizálhatnák a hivatalos romapolitikát: ezért a „mérésékelték” gyors támogatását sürgette, hogy védőpajzsul szolgáljanak a radikalizációval szemben. Báthory azt is javasolta, hogy a romák választott hivatalnokok lehessenek. Ez „a rendszerben érdekeltté” tenné a roma képviselőket, akik így hajlanának a kompromisszumra.

A Roma Parlament tündöklése és bukása

Közvetlenül a rendszerváltást követő években úgy tűnt, hogy Báthory félelmei valóra válnak. Amikor a roma radikalizmus veszélyeiről írt, legbelül a kommunista rezsimmel szemben kritikus, növekvő számú roma értelmiségi politizálására gondolt. 1989 áprilisában sokan közülük (mint Osztojkán Béla, Zsigó Jenő, Horváth Aladár, Hága Antónia, majd később Daróczi Ágnes) megalakították a *Phralipe* nevű független szervezetet. Ez a csoport akkor már kapcsolatokat épített ki a liberális ellenzékkel olyan kampányok-ügyek során, mint a miskolci „gettóügy”. Az 1990-es választások hajrájában a Phralipe és az SZDSZ választási paktumot kötött, melynek eredményeként Horváth Aladár és Hága Antónia lett az első két roma képviselő az első posztkommunista parlamentben.

A Phralipe aktivistái gyorsan kezdeményező szerephez jutottak a roma politikai életben, és ők voltak a *Roma Parlament* 1991. januári megalakulásának legfőbb kezdeményezői. A Parlamentet, amelyet tizennégy tagszervezet csúcsszervezeteként alakítottak meg, azért hozták létre, „hogy a tagszervezetek érdekeit képviselje, és érvényre juttassa a Magyar Köztársaság legfelsőbb döntéshozó és végrehajtó fórumain”, s tagjai között „radikálisok”, „lojalisták” csakúgy szerepeltek, mint újonnan politizáló romák.²² Phralipe-tagok foglalták el a vezető helyek többségét az új szervezetben, habár Nadáy Gyulát, az MCDSZ vezetőjét választották alelnöknek. Annak ellenére, hogy a formális egység megvolt, folytatódott a már korábban elkezdett küzdelem a két tábor között, kezdetben a Roma Parlament keretein belül. Egy éven belül Nadáy pénzlopással vádolta meg a Phralipe tagjait, és tüntetést szervezett a Parlament irodái előtt. Az MCDSZ-t 1992 elején kizárták a Parlamentből. A Parlament 1992. februári II. Kongresszusán Raduly József (100 tagú Cigányzenekar) sikertelen elnöki kampányt folytatott azzal a jelszóval, hogy kivesszi a Parlament irányítását a „radikálisok” kezéből. Az év végére ő és Farkas Flórián (*Lungo Drom*) kivonták szervezeteiket a Roma Parlamentből miután azzal vádolták meg őket, hogy bizalmas információkat továbbítottak a NEKH-nek.²³

A Roma Parlament külső ellenállással is szembesült. Röviddel a Parlament megalapítása után az MDF létrehozta a *Cigány Szervezetek Érdekszövetségét*, amely Rostás Farkas Györgyöt támogatta. 1991 végén Mohácsi Attila alakította meg a *Roma Fórumot*, amelynek az MSZP székházában voltak az irodái, és a következő évben Raduly József és Farkas Flórián alapította meg az *Együttélés Magyarországi Cigányok Szövetségét*, amely „a másik két

ellencsúcsszervezettel együtt támadta a Roma Parlament 'radikális' irányvonalát".²⁴ A Roma Parlamenttel ellentétben egyik szervezet sem törekedett tömegbázis kialakítására vagy a roma érdekek képviselőjére a Kisebbségi Kerekasztalban (amelyet 1991-ben állították fel azért, hogy a betervezett kisebbségi törvényről tárgyaljon a kormánnyal). Ezek lényegében elit-formációk voltak, amelyek az aktivisták csak egy szűk csoportjának biztosítottak állást. Ezek a szervezetek eszközök lettek a nagyobb pártok kezében, amelyeket a roma politika uralkodó erejének érzékelhető SZDSZ-orientációja ellen fordíthattak.

Pár évig a Roma Parlament volt a legdinamikusabb roma politikai szervezet. Petíciót szervezett, amelyben kárpótlást jövetelt a Holocaust okozta veszteségekért, valamint azt, hogy a kormány valósítsa meg egy kétmilliárd forintos foglalkoztatási és továbbképzési programot, amely a romák munkába való visszaállítását célozná.²⁵ Tüntetések kezdeményeztek romák elleni rasszista támadások ellen (Eger és Gyöngyös), és egy sor közéleti kérdésben állást foglalt. A Parlament a Kisebbségi Kerekasztalban is a legaktívabb roma hang volt, s a kisebbségi testület szóvivője is a Parlamentből került ki (Zsigó Jenő). A Parlament egyre erősebben kritizálta a kormány előterjesztéseit, különösen miután a kisebbségi törvény ún. „konszenzus-vázlatát” egyoldalúan visszavonták 1992-ben; szóvá tette a törvényi és pénzügyi garanciák hiányát, amely nem teszi lehetővé az önkormányzati rendszer hatékony működését. A Parlament aktivitása magához vonzott számos újonnan alakult roma szervezetet: tagszervezeteinek száma az alapítástól számított tizennyolc hónap alatt 44-re emelkedett.

A Phralipe vezetősége ugyanakkor megosztott lett. Daróczi Ágnes röviddel az alakulás után távozott a Roma Parlamentből, mondván: kár minden erőfeszítés a korábbi riválisokkal való közös munka érdekében. Hamarosan követte őt Hága Antónia, aki Péli Tamással, az MSZP roma parlamenti képviselőjével karöltve később azt szorgalmazta, hogy a Parlamentet váltsa fel egy információs központ.²⁶ A korábbi ellenségek és szövetségeseik távozásával egyre inkább a Horváth Aladár – Zsigó Jenő -Osztóján Béla alkotta 'triumvirátus' gyakorolta a hatalmat a Roma Parlamentben. 1993 elejére Osztójáknak kétségei merültek fel a Parlament megítélésével kapcsolatban. 1992-ben a megváltozott szabályok kizárták a Roma Parlamentet a közvetlen állami támogatást kapók köréből, ami arra készítette, hogy hozzájárulásokat csikarjon ki a tagszervezetektől. Elterjedt az a hiedelem is, hogy maguknak a tagszervezeteknek a támogatása azért csökken, mert a kormány ellenségesen szemléli a Parlamentben való részvételüket. A Roma Parlament döntésképeségére nézve fenyegetőleg hatott, hogy a tagszervezetek száma 1993 februárjára 25-re esett vissza. Osztóján úgy vélte, hogy a Parlament kritikája a küszöbön álló kisebbségi törvényről túl összetett és érthetetlen a romák nagy tömege számára. Míg a vezetők, akik közelről követték a Kisebbségi Kerekasztalban folytatott vitákat, tisztában lehettek a Parlament aggályaival, addig a romák

többsége (valójában az állampolgárok többsége) számára egy megalkotásra váró kisebbségi törvény önmagában pozitív dolog volt.²⁷ Ezeket az aggodalmakat nem lehetett a Roma Parlamenten belül tartani, így Osztojkán rövidesen visszavonult, és követte őt a Phralipe-szervezetek többsége. Egy évvel később Zsigó és Horváth összekülönbözése az önkormányzati választásokon való részvétel kérdésében újabb töréshez vezetett, melynek eredményeképpen a Roma Parlament egy maroknyi szervezetre zsugorodott, és elvesztette befolyását a roma politikában.

A lojalizmus győzelme a liberalizmus felett

A Roma Parlament elhalása nagyban tulajdonítható a kisebbségi önkormányzati rendszer előretörésének, amely a roma politika újrendeződését vonta maga után. A rendszerben elnyerhető „díj” az 53 Országos Roma Kisebbségi Önkormányzat (ORKÖ) – a tagszervezetek – feletti ellenőrzés megszerzése volt. Az önkormányzati rendszer előnyben részesíti a jól pénzelt országos szervezeteket. A helyi aktivisták érdeke, hogy szövetségre lépjenek egy olyan szervezettel, amelytől pénzügyi és politikai támogatást kaphatnak és így növeljék esélyeiket az önkormányzati választásokon. Az országos szervezetek pedig hasznot húznak abból, hogy minden lehetséges jelöltet támogatnak, hiszen az ORKÖ-t egy olyan választási bizottság választja, amely főleg helyi önkormányzati képviselőkből áll. Mivel a helyi szintű romapolitika alapja nem az ideológia, és a helyi ügyek kevésbé fontosak, mint a nagypolitikaiak, az országos szervezetek sikere nagyban múlik azon, hogy jelen tudnak-e lenni egy körzetben, amit viszont nagyban meghatároznak a rendelkezésükre álló pénzügyi és személyi források.

Az első helyi kisebbségi önkormányzati választásokat 1994 decemberében tartották és 422 roma intézmény megalakulását eredményezték. A választások hajrájában világossá vált, hogy az igazi versenyzők a Farkas Flórián vezette *Lungo Drom*, és az Osztojkán-féle *Phralipe*. Ők ketten támogatták az összes nem független jelölt 83%-át. 1995 áprilisában az ORKÖ megválasztására Szolnokon, a Lungo Drom városában került sor. Négy jelöltlistát állítottak fel, amelyeket Farkas, Osztojkán, Nadáy és Horváth vezetett, és a választás eredménye az volt, hogy a Lungo Drom listájáról mind az 53 jelöltet megválasztották, s az 54 megválasztott képviselőjelölt közül csak egy szerepelt a Phralipe listáján. A Lungo Drom és a Phralipe közti viszony, amely már eleve rossz volt, tovább romlott azzal, hogy Osztojkán sikertelenül megóvta az eredményt. Amikor a bíróságok visszautasították azt a panaszát, hogy a kormány manipulálta a választást, Osztojkán megalakította a Cigány Kisebbségi Önkormányzati Képviselők Országos Szövetségét, hogy az ÖRKÖ ellenpólusaként működjön. Egy kifejelet nélküli megvesztegetési botrány következményeként Osztojkán végül is az ORKÖ tagja lett, de hamarosan kizárták az ülésekről a jogorvoslat lehetősége nélkül.

Farkas Flóriánt azonnal megválasztották az első ORKÖ elnökének. Az ő pályafutása az 1980-as évek végén kezdődött az Országos Cigánytanácsban, majd az MCDSZ-ben folytatódott, amelynek a főtitkára volt. 1990-ben megalapította saját szervezetét, a Lungo Dromot, amellyel folytatta azt a közeledést a kormányzó MDF felé, amely már az MCDSZ politikáját is meghatározta. Miután elhagyta a Roma Parlamentet, a Lungo Drom saját szervezeti bázisának kiépítésére összpontosított, melyben az is segítségére volt, hogy több állami támogatásban részesült, mint bármely más roma szervezet. Farkas úgy fogalmazott, hogy a Lungo Drom azért kapott több pénzt, mert több politikai és társadalmi tevékenységben vett részt, mint a rivális szervezetek.²⁸ A Lungo Drom bevételének nagy részét költötte az önkormányzati választásokra, amelynek jelentőségét a Lungo Drom sokkal előbb felismerte, mint a többi roma szervezet. A Lungo Drom láthatóan jó kapcsolatokat létesített az NEKH-val, és annak egyik hivatalnokát, Kurunczi Sándort, akinek a pénzügyi támogatásokkal kapcsolatos javaslattétel volt a feladata, Farkas a választási győzelmet követően ki is nevezte az ORKÖ főállású titkárává.²⁹

1989 és 1996 között a roma politika kereke egy teljes fordulatot tett, A rendszerváltás lehetőséget biztosított azoknak a roma aktivistáknak, akik azelőtt ki voltak zárva a hivatalos kommunista roma politikából, hogy az új korszakban magukhoz vegyék a kezdeményezést a roma politika irányának meghatározásában a Roma Parlament keretén belül. Mindazonáltal a radikálisok dinamizmusa nem tudta elfedni az alapvető nézetkülönbségeket. Az egyes csoportok-irányzatok a belső és külső csatározások eredményeképpen leszakadtak: amikor ez a folyamat megállt és helyébe egy olyan politizálás lépett, amely jobban alkalmazkodott azokhoz a keretekhez, amelyeket a kormányzat hozott létre. Ma a roma politizálást az Osztóján-féle 'mérsékelt' Phralipe és a Lungo Drom vezette koalíció szeli ketté: ez utóbbinak többek között tagjai Mohácsi Attila, Raduly József és Rostás Farkas György, s „lényegében azoknak az egységfrontja, akik a HNF cigányszervezeteiben kezdtek és a Roma Parlamenttel szemben létrehozott csúcsszervezetekben folytatták a 'radikálisok' elleni harcukat”.³⁰

Biztatás a kompromisszumra

A Lungo Drom-koalíció győzelme nyomán Báthory elképzelése vált valóra: a roma politikát olyan aktivisták határozzák meg, akik 'megbízhatóak' a kormány számára. Azonban azt, hogy mely egyének vagy szervezetek lesznek 'benn' vagy 'kinn', nem egy zenei székfoglaló játszma döntötte el, amelynek végén a legügyesebbek vagy legtapasztaltabbak kerülnek ki győztesként. Ez inkább a roma politizálás környezetének a kormányzat vezetése alatt történő újjászervezéséből következett. Báthory felismerte, hogy az új rendszerben nem lesz elegendő azokat támogatni, akik már korábban mérsékeltnek mutatták magukat, mivel a roma politikában rejlő potenciál azt jelenti, hogy egy gyökeres változás követelése elhomályosíthatja vagy akár radikalizálhatja is az együttérző romákat. Egy olyan struktúrát

kell megalkotni, amely arra ösztönzi a roma képviselőket, hogy inkább a kormánnyal, mint a kormány ellen dolgozzanak; ő úgy látta, hogy egy ilyen struktúrának hozzá kell segítenie a roma képviselőket ahhoz, hogy választott hivatalokhoz juthassanak. Valójában a kormányok által a rendszerváltás óta alkalmazott eszközök, amelyekkel azt biztosították, hogy a roma képviselők ne követeljenek túl sokat az államtól, bonyolultabbak, mint ahogy azt Báthory eredetileg 1989-ben elgondolta. A fő eszközök a roma szervezetek állami pénzelése és a roma politikai tevékenység államilag ellenőrzött kereteinek, más néven az önkormányzati rendszernek a megteremtése voltak.

Báthory érdeme a romák pontos azonosítása volt: egy olyan „gyenge nyomásgyakorló csoport [amelynek] nincsenek hatékony politikai, gazdasági eszközök a kezében (például munkaerejének visszatartásával nem tud komoly hatást gyakorolni a kormányra)”. Szervezetelméleti szempontból a roma népesség zömének szegénysége azt jelenti, hogy a roma szervezetek nem tudják finanszírozni önmagukat a közösségen belülről: bevételük legnagyobb, ha nem teljes része az állami támogatástól függ. A szervezeteknek jutó állami pénzt a Roma Parlament osztja szét, miután az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság mérlegelte a NEKH javaslatát. Habár léteznek objektív kritériumok a szervezetek finanszírozásával kapcsolatban, általánosan elfogadott, hogy az állami források megkaparintásáért folytatott harc áll a romák közötti viszony középpontjában. Csalog, Zsolt szerint „ez a pénz nem az önszerveződés segítségét, hanem épp ellenkezőleg, riválisok összeugrasztását, a kisebbség szerveződésének manipulálását, végső tönkretételét célozta”.³¹ Bogdán Béla, az NEKH főosztályvezetője is beismerte, hogy egyes szervezetek azért lobbiznak a kormánynál, „hogy saját érdekeiket szembeállítsák egy másik szervezet érdekével: magyarán elkövetnek mindent, hogy azt a másikat a sárga földig lehordják”.³² A finanszírozási mechanizmus a roma szervezeteknek ahhoz szolgál eszközként, hogy demonstrálják kormány iránti lojalitásukat. A Blaha-Havas-Révész szerzőhármának a források elosztásáról készített elemzése emellett megmutatja, hogy a szabályokat gyakran figyelmen kívül hagyják, és hogy „a pénzek elosztásában sokszor jelentősebb szerepet játszottak a politikai hűségnyilatkozatok, a diplomáciai manőverek (beleértve a feljelentői buzgalmat is), mint a bizottsági határozat kritériumai vagy a szervezetek tényleges teljesítménye”.³³

Míg az állami finanszírozás hozzájárult a roma politizálás újrendeződéséhez (mint pl. a csúciszervezetek kizárása), hatásosabb újítás volt az önkormányzati rendszer. A kisebbségi törvény, amellyel, hogy a roma intézmények számának rohamos növekedését eredményezi, mind több romát vonz a közéletbe, és lehetővé teszi, hogy a politikai tevékenység mélyebbre hatoljon a roma közösségekben. Egyúttal a romák politikai tevékenységét is szabályozza azzal, hogy megmondja: mi az, amit ezek az intézmények megtehetnek, és mi az, amit nem. A

jogi és pénzügyi garanciák hiánya azzal kapcsolatban, hogy az önkormányzatok a kisebbségi törvényben lefektetett módon gyakorolhassák jogaikat, azt jelenti, hogy a romák politikai tevékenységének felügyelete nagyjából a helyi hatóságokra tartozik. A helyi önkormányzatok a kisebbségi önkormányzatok politikai és pénzügyi támogatásának elsődleges forrásai, mindamellett ők maguk is egyre szigorodó pénzügyi felügyelet alá kerültek az utóbbi években. Az önkormányzati rendszer valóban hozzájárulhat a problémák javításához helyi és országos szinten egyaránt, de inkább csak katalizátorként, amely a politikai és pénzügyi támogatásba történő befektetést hatékony programokká változtatja. Önmagában képtelen elérni sok mindent, és ellenséges körülmények között még növelheti is a társadalmi különbségeket, hiszen nézetkülönbségek esetén (mondjuk a helyi önkormányzat és a hozzá tartozó roma kisebbségi önkormányzat között) az intézmények általában az őket támogatók mozgósítására törekednek. A rendszer jelenlegi formájában tartalmaz egyfajta kompromisszumkényszert, mivel a helyi roma képviselők, eredendő gyengeségük tudatában, tisztában vannak azzal, hogy jó kapcsolatokat kell létesíteniük a helyi hatóságokkal, ha bármit is el akarnak érni. Sőt, a magas munkanélküliség miatt számos képviselő rá van utalva képviselői jövedelmére, hiszen az adja az összes jövedelmének túlnyomó részét. Az pedig, hogy mindenki szavazhat egy önkormányzatra, azt jelenti, hogy az olyan aktivistát, aki a nem roma többség érdekeit valamilyen módon sértő követeléseket támasztott, a következő alkalommal már nem biztos, hogy megválasztják.

Következtetés

Az utóbbi tíz év katasztrofálisnak bizonyult Magyarország roma népességére nézve. A korábban munkával rendelkezők többsége munkanélküli lett, és a fiatalok előtt nem nyílnak lehetőségek. A félgőzzel haladó kormánypolitikának, amely a romák társadalmi és gazdasági helyzetét hivatott javítani, nem sikerült megállítania a romák rohamos elszegényedését. Olyan szegénységgel kapcsolatos problémák megoldásához sem látott hozzá, mint az oktatás csökkenő színvonala, a szorongás, a rossz egészségi állapot, a bűnözés, a prostitúció stb. A gondok egyre halmozódnak, és szembe kell nézni velük, ha Magyarország bármiféle társadalmi, politikai vagy gazdasági előrelépést kíván tenni hosszú távon. Mialatt az integráció folyamata a visszajára fordult és dezintegrációvá vált, a romák lehetőségei a közpolitikai arénába történő belépésre jelentősen kibővültek.

Első pillantásra paradoxnak tűnik, hogy annak ellenére, hogy egy érdekcsoport lehetőségei a formális politikai nyomásgyakorlásra megsokszorozódtak, a csoport zömének életkörülményei rosszabbodnak. Azonban közelebbről megvizsgálva kitűnik, hogy valóban létezik okozati összefüggés a két jelenség között. A roma képviselőkkel való „párbeszéd”

kialakítása 1986 óta a kormánypolitika sarokköve. Ezt a politikát egészen pontosan azon politikákat felváltandó fejlesztették ki, amelyek a romák életszínvonalának javítását és a nagyobb társadalmi integrációt tűzték ki célul. Elsőre ez bölcs lépésnek tűnik. A gazdasági válság miatt a korábbi politikák finanszírozhatatlanná váltak, és a párbeszéd, az olcsóbb változat szükséges volt annak az úrnek a betöltésére, amelynek nem volt szabad létrejönnie. A párbeszéd azonban nem olyan politika, amely önmagában képes kezelni a létező, valódi problémákat. Ezzel csak időt nyer a kormányzat, azt remélve, hogy a körülmények megváltoznak, lehetővé válik a befektetés a szegénység és az azzal járó nehézségek enyhítésébe. Mivel a körülmények ilyenén megváltozása az előrelátható jövőben valószínűtlennek tűnik, a párbeszéd annak lett a módja, hogy hogyan kerüljük meg a problémák súlyosságának felismerését, és hogyan előzzük meg fantáziadúsabb és hatékonyabb kormányzati intézkedések kialakulását.

A jelenlegi helyzetben csak idő kérdése, hogy a követelések dagálya elmossa azoknak a politikusoknak a szavahihetőségét, akik azt állítják, hogy minden lehetőt megtesznek. A roma politizálás rendszerváltás utáni története jól mutatja, hogy milyen erőfeszítéseket kellett tennie a kormányoknak annak érdekében, hogy a romák törekvései ellenőrizhető szinten maradjanak. Ugyanakkor mivel az egyetlen reális politika a kínálatban olyan, amely azt teszi lehetővé az embereknek, hogy képviselőikön keresztül hangoztassák követeléseiket, az állam számtalan reménnyel kecsegtet a politikai folyamatban. Ezt fenntartandó a reményeket éltetni kell azzal, hogy az emberek életében valódi javulások mennek végbe. A kormányok mind a mai napig sikeresek voltak a romák mint politikai erő strukturális gyengeségei, valamint amiatt, hogy a gyengék nem hajlandók felvállalni a konfliktust. Mindazonáltal a párbeszéd óhatatlanul növeli majd a romákban a hajlamot, hogy a politikai folyamaton keresztül tegyék jobbá életüket. Ezért, ha a kormány nem hoz hatékony intézkedéseket a roma szegénység széles körű visszaszorítására, akkor a párbeszéd politikája saját bukását fogja elősegíteni.

(Fordította: Kocsis Viktória és Szikszai Szabolcs)

Jegyzetek

¹ Wilkinson, R. (1996): For richer not poorer. Guardian [Society], szeptember, 11.6.

² Mezey B. (1986): A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Könyvkiadó, 276., Beszámoló a magyarországi roma (cigány) népesség helyzetével foglalkozó, 1993 októbere és 1994 januárja között végzett kutatásról. MTA Szociológiai Intézet (kézirat).

- ³ Ágoston E. (1994): Hungary – The State of Crisis Management in the Social Stratum of Unemployed Gypsies. Ministry of Labor, 2.
- ⁴ Népszabadság, 1995. május 13.
- ⁵ Pomogyi L. (1995): Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon. Osiris-Századvég, 10.
- ⁶ Havas G. – Kertesi G. – Kemény I. (1995): The statistics of Deprivation. Hungarian Quarterly nyár, 67.
- ⁷ Uo. 73.
- ⁸ A Roma Világkongresszus Háborús Bűnök Bizottsága (the War Crimes Commission of the World Romany Congress) 1974-ben Magyarországra látogatott, és „javasolta”, hogy a romáknak adjarjak nemzeti státuszt. A kormány válaszul formálisan újjáélesztette az 1961-ben megszüntetett Cigányszövetséget, habár a szervezetnek „nem volt semmiféle tényleges hatása a cigányok ügyeire”. Crowe D. (1991): The Gypsies in Hungary. In: Crowe D. – Kolsti J.: The Gypsies of Eastern Europe. ME Sharpé, Armonk, 124.
- ⁹ 422 roma önkormányzatot alapítottak 1994-ben, további 61-et pedig 1995-ben. Mivel azóta közülük számos feloszlott, jelenleg 476 helyi roma önkormányzat létezik.
- ¹⁰ Havas-Kertesi-Kemény: I. m.
- ¹¹ Uo.
- ¹² Kertesi G. (1995): Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle, 1. sz. 58.
- ¹³ Az utóbbi hónapokban nagyobb hajlandóság mutatkozott a kormány részéről a munkahelyi romaellenes diszkrimináció mértékének felismerésére, amely lehetővé teheti egy, a Brit Fajok Közötti Viszonyról Szóló Törvényhez (Britain's Race Relations Act) hasonló törvény megalkotását.
- ¹⁴ Ágoston: I. m.
- ¹⁵ Mikor pénzről van szó, mindig vigyázni kell. Interjú Bíró Andrással. In: Osztójkán B. (1994): Megkérdezem Önt is. Phralipe, 53.
- ¹⁶ Amaro Drom, 1994. október, 2.
- ¹⁷ Pártos F. (1980): A cigány és a nem cigány lakosság véleménye a főbb társadalmpolitikai célkitűzésekről. Szociológia, 1. sz. 4.
- ¹⁸ Kenedi J. (1986): Why is the Gypsy the scapegoat and not the Jew? East European Reporter, 2/1. 12.
- ¹⁹ Lendvai J. – Szabó I. (1994): Zárt karokkal. HVG, április 29. 105106.
- ²⁰ Osztójkán B. (1995): Verőviszonyok. Phralipe, 7-9. sz. 26-28.
- ²¹ A dokumentum teljes szövegét I.: Phralipe, 7-9. sz. 104-108.

²² A Roma Parlament Alapító Nyilatkozata. In: Vajda I. – Zsigó J. (szerk.) (1993): Roma Parlament '92 – Válogatás a Magyarországi Roma Parlament 1992. évi Dokumentumaiból. I. k. 1.

²³ Blaha M. – Havas G. – Révész L. (1995): Nyerőviszonyok. Beszélő, 19. sz. 27.

²⁴ Uo.

²⁵ A petíció teljes szövegét lásd Vajda I. – Zsigó J.: lm. 88-89.

²⁶ Osztójkán B.: I. m. 114.

²⁷ Uo. 144.

²⁸ Az önkormányzat nem lesz a politika cigánysora. Interjú Farkas Flóriánnal. Lungo Drom, 1994. február 4-5.

²⁹ Blaha-Havas-Révész: I. m. 26.

³⁰ Uo. 28.

³¹ Amaro Drom, 2. sz. 28.

³² Miért ne lehetne kormányához lojális egy szervezet. Interjú Bogdán Bélával. In: Osztójkán B: I. m. 140.

³³ Blaha-Havas-Révész: I. m. 28.